

«Özgürlük» ve «Bağlanma» Sorunları Üstüne

ÖNCE

Türkiye'deki günlük yayın organlarında yazmanın oldukça sıkıntılı yanları var. Çeşitli nedenleri var bunun; en başta, yazının belirli bir uzunluğu aşmaması gerekiyor ki bu kurala hak vermeli. Ama yazı kısaltıkça ele alınan sorun iyice çapraşıyor, kaçınılmaz olarak içinden çıkılmaz bir duruma sürükleniliyor. Ayrıca kimileri tarafından reddedilse de yazanı oto-sansüre götüren, literatürü fazla kullanamama gibi «anlamsız» kısıtlamaları da hatırlamak yerinde olur. Bütün bunların yanında işin içine bir de o «mizanpaj zorunlulukları» girip kimi satırlar yayım dışı bırakılınca meram anlatmak oldukça güçleşiyor. Ve bu işin en tehlikeli yanı da hiç istenmeyen durumların, aykırı yorumlara uygun bir yapının ortaya çıkması.

Yazdığım bir yazı da geçtiğimiz yılın son aylarında bir gazetede bazı bölümleri çıkarılmış olarak yayımlanmasaydı ben de bunları bilemeyecektim. Çıkarılan bölümlerin çıkarılma nedeninin ne olduğunu bilmiyorum şu evrede. Nedeni ne olursa olsun «özgürlük» üstüne bir deneme yazarken bile daha işin başında özgürlüğün kısıtlanmasını görmek çok «mizahî» bir durum.

Çıkarılan bölümlerden Jdanov'la ilişkili olanı yazının en önemli yerlerinden biriydi. Üstelik yazıyı okumuş kimileri tarafından Jdanovculuk suçlamasına muhatap olmasam bu durumun farkına da varamıyacaktı. Bu nedenle kimi dergilerde sorunun tartışılmasını da fırsat bilerek biraz daha açıp bu konu üzerinde tekrar durmak istiyorum. Bu da, andığım yazıya kaynak olan bir alıntıyı burada da yapmayı gerekli kılıyor.

«ÖZGÜR» BİR SANATÇI!..

1972 yılında adını değil de (C) rümuunu kullanan bir özgür edebiyat dehası sosyal-de-

mokrat bir partinin aylık yayın organında şöyle yazıyordu: «... (Sanatçı).. TİP ortaya çıkınca ona yönelmiştir. Ne var ki TİP'in son yıllarında büyük bir sanatçı topluluğunun bu partiden uzaklaştığı da bir gerçektir. Çünkü TİP, bir kere sanatçıyı kendine ısındırdıktan sonra yaratma özgürlüğüne karışmağa başlamış, bir 'parti sanatı' kurmak istemiştir. Oysa Türk sanatçısı 'parti sanatına' karşıdır. Siyasayı bir silah olarak görebilir, ama siyasanın kendi yaratma özgürlüğünü sınırlamasını kabul edemez.»

Her neyse, bu da bir düşüncedir, tartışılır tabii. Ama öncelikle şu noktaya dikkat etmek gerekiyor. Özgürlüğünün üstüne titreyen bu kişinin bu özgürlüğünü rahatça ve hiç bir kısıtlamaya tâbi olmadan kullandığı dönemin koşullarını hatırlayalım. Eleştirilen partinin yöneticileri de yaygın kitle tutuklamalarının içindedir ve sıkıyönetim savcıları tarafından çeşitli biçimlerde «itham» edilmektedirler.

Şurasını da önemle belirtmek isterim ki bunları derken kesinlikle «ahlâkî» kaygılarla o geleneksel şarklı duygusallığından, hareket ettiğimi sanmıyorum. Aklıma gelen çok elverişli bir başka örnek vermek istiyorum buraya gelmişken. Aynı dönemde sosyalistlere karşı açılan geniş saldırı kampanyasının akıllı sözcülüğünü yapan biri «sağda ve solda vuruşanlar» üstüne bir tefrika yayımlıyordu. Bu tefrikanın birinde Yaşar Kemal'i de «onöre» ederek TİP aleyhindeki zaten bilinen bazı sözlerini kullanmaya kalkışınca Yaşar Kemal'in çok anlamlı bir «tekzip» yazısı gönderdiğini gördüm. Geçmişte sadece Sovyetlere küfretme özgürlüğü olduğu için Sovyetler Birliği'ne eleştiri de yöneltmeyen Yaşar Kemal, 12 Mart öncesinde eleştiri yapar ama karşısındaki «boksör»ün yumrukları 12 Mart'la birlikte bağlanınca hemen değişik bir konuma geçer. İşte belki de kimileri için çok önemsiz gibi gö-

rünen ama bence çok yerinde olan bu titizliktir bir sosyalistten beklenen. Sol içi farklılıklardaki yeri ne olursa olsun, gene Yaşar Kemal'in deyişiyle «eli koğlu bağlı bir boksörle» dövüşmeden «tat» alan biri olmaması beklenir yani. Eleştiri getirilsin ama sosyalistlerin tüm olarak ellerinin kollarının bağlandığı bir dönemde, en basit bir cevap hakkının bile sözkonusu olmadığı bir dönemde değil. Yoksa yapılan sol içi eleştiri mekanizmasının işlerliği içinde normal bir davranış değil, bırakın sosyalistliği normal bir insanın bile küçültücü bulacağı bir «eylem» olacaktır; «eylem» olmuştur, çünkü —bilinçli ya da bilinçsiz olsun farketmez— genelde uygulanan saldırı eyleminin çerçevesini aşmamıştır. Sosyalistleri övme özgürlüğünün olmadığı bir dönemde sosyalistleri eleştirme özgürlüğünü kullanmak! Buna eleştiri özgürlüğünü kullanmak değil, olsa olsa —iyi niyetli bir davranış kabul edersek— kendini kullandırtmak denir.. Özgürlük sorununu tartışmaya girerken ipuçları olabilecek ilginç bir örnek olay işte!

Alıntılıdığım yukarıdaki parça oldukça acıklı bir anlatımla örülmüş. Sanatçının bir kere ısınması.. Sonra kandırıldığını anlaması.. Ve yargı: Türk sanatçısı «parti sanatı»na karşıdır! Burjuva politikacılarının «Türk milletini komünizme karşıdır, hiçbir zaman itibar görmeyecektir» gibilerinden sözleri vardır ya onları hatırlatıyor insana. Üstelik «Türk sanatçıları» adına yargıya varmak gibi bir temsil yetkisi de tanımış kendisine. Vekâletnamesini kimlerden aldı, merak ediyorum gerçekten! Yazısının son cümlesi var bir de eklenmesi gereken. Sanatçı savaşa girmiş ama ancak gönüllü olarak girmiş! Ne denir!..

BİR KAVRAM OLARAK «ÖZGÜRLÜK»

Sorunun içli dışlı olması, «bağlanma» konusunu irdeleyebilmek için öncelikle «özgürlük» konusunu da ele almayı, özgürlüğün yer aldığı çerçeveyi açıklamayı gerekli kılıyor. Belirtmek gerekir ki bu çaba sırasında diyalektik olan bağı mekanik bir biçimde parçalayarak açıklamalar; «birbirlerinden ayrılmazlar» denildiği anda ayırdığını, her şeyin dağıldığını bilerek, bu sakıncayı göze alarak ama yazı dilinin zorunlulukları nedeniyle yapılacak.

SANATÇI - PARTİ İLİŞKİLERİ VE JDANOV

Türkiye'de sanatçı-parti ilişkilerine henüz bir açıklık getirilmiş değil. Zaman zaman ortaya çıkan tartışmaların tarafları da daha çok, bireyci bir sanatın sözcülüğünü yapanlarla sosyalistlerdi. Bu tartışmalarda da genellikle, bireyci diye anılan kampın sözcüleri karşı tarafı dogmatiklikle, yaratma özgürlüğünü görmezden gelmekle suçlar, bu arada hemen malûm «Jdanovculuk» suçlamasına el atarak sustururlardı muarrızlarını. Sosyalistler de aynı biçimde, karşı tarafı bireycilikle, topluma, işçi sınıfının sorunlarına sırt çevirmekle suçlar; devrimci bir sanat yapabilmek için partili olmanın gereğini anlatırlardı uzun uzun. Yani sorun sosyalistlerarası bir sorun olarak, sosyalist düşüncenin bir «sorun»u olarak ele alınmadı pek. Soruna politik suçlamalar düzeyinde bir dille yaklaşıldı, karşı taraf böylece «mahkûm» edilmiş oldu.

Ancak Stalin dönemi ve «stalinizm» olgusu sol düşünce içinde eleştirel bir biçimde yeniden gözden geçirilmeye başlandıktan sonra bu konuda da değişik tezlerin ileri sürüldüğünü görüyoruz. Stalin döneminden sonra çünkü sık sık öne sürülen başörnek Jdanovculuk'tu ve bu dönem uygulamaları ısrarla öne sürülerek Jdanov'un nasıl bir sanat celladı olduğu anlatılıyordu. Stalin dönemindeki hemen her şey gibi Jdanov'u ve sosyalist gerçekçilik adına yaptıklarını genel anlamıyla stalinizmden ayırmak pek mümkün değil. Bu nedenle uzun yıllar Stalin / Jdanov eşitlemesi içinde, ikincisine karşı çıkmak birincisine karşı çıkmayı da gerektireceği için sorun daha gerilere gidiyordu ve Lenin'in ünlü metni «Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı»nın yorumlanmasıyla da Jdanov yaptıklarına, uygulamalarına uygun bir «temel» bulabiliyordu.

Jdanov döneminde birçok yanlıştın yapıldığı ortadadır. Kitabında birçok Sovyet sanatçısının gericilikten Sovyet düşmanlığına, hatâ burjuva ajanlığına kadar uzanan çok ağır sıfatlarla suçlandığını görüyoruz. Zoşçenko, Ahmatova'dan, Soştakoviç, Haçaturyan, Prokofiev'e kadar birçok yazar ve besteci eski günlere özlem duymakla suçlanmaktadır. Defterden silinmelerinin nedeni olarak da Sovyet Leningrad'ını değil, eski St. Petersburg'u sev-

meleri gösteriliyor. Ama Jdanov'u döneminin koşullarından çekip alarak yargılamak da pek doğru değil. 20 milyon Sovyet insanının yok olduğu tarihin en büyük savaşının kan ve ateş çemberi içindeki bir toplum, olguları değerlendirirken ister istemez her etmeni hesaba katmak gerekiyor. Çünkü o etmenler de o dönemde yapılan her şeyi kaçınılmaz olarak belirliyordu. Jdanov'un Zoşçenko'yu «yargılamak» çıkışı yaptığı gerekçeler sürüp giden savaştır örneğin: «Halkımız, eşi görülmedik derecede amansız bir savaşta kanını dökerken.. Sovyet devletinin hayatı bir pamuk ipliğine bağlıyken ve Sovyet halkı Almanları yenilgiye uğratmak için sayısız fedakârlıklarda bulunurken... Ama kendisi cephe gerisinde, Alma-Ata'da güvenlik içindeydi ve yardım etmek için parmağını bile kıpırdatmıyordu.»

Kitabında bu türden bir yaklaşımla, yani estetik olmaktan çok politik yargılamalarla kimilerinin gerici, hain, ajan v.b. ilan edildiğini görüyoruz. Aslında Jdanov'da da görülen o hep bildiğimiz, çevremizde çok zaman gördüğümüz «yararcı» anlayış. Ama kendisine böyle bir eleştiri yöneltilen Zoşçenko'nun neler dediğini de —amacımız Jdanov'un savunusu olmasa da— bilmek gerekiyor. Yazarlarının bir ideolojisi olmasının istenmesinden «ne can sıkıcı bir durum» diye söz eden, «..hiçbir parti bana çekici gelmezken nasıl belirli bir ideolojiye sahip olabilirim?» diye soran Zoşçenko'nun bu tavrını bilmek gerekli. Ancak o zaman yaklaşımımız Soljenitsin'den farklı bir konumda olabilecektir ve böyle olması gerektiği de sanırım kabul edilir.

Bir de şurası ilginçtir ki Türkiye'de şimdiye kadar «Jdanovculuk» suçlamasına muhatap olanlar hiçbir zaman Jdanov'u kaynak göstermedikleri halde bu sıfatla anılıp suçlandılar. Sorunun daha geriye, Lenin'e gittiği düşünülürse niye Lenencilikle suçlanmadığı da sorulabilir. Sorun, Stalin / Jdanov ikilisinin yaptıklarından değil, «Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı» yazısıyla başlayan bir yanlıştan kaynaklanmaktadır o zaman, Lenin, adını andığımız yazısının bir yerinde şunları söylüyor: «Bir parti edebiyatı ilkesi neye dayanacaktır: Sosyalist işçi sınıfı açısından edebiyat belirli insanların ya da toplulukların tekelinde bir zenginleşme aracı olmamalı demekle yetine-

meyiz. Aynı zamanda edebiyatın proletaryanın genel davasından bağımsız, kişisel bir iş olmaktan çıkmasını da savunmalıyız. Kahrolsun partisiz edebiyatçılar! Kahrolsun edebiyatın üstün insanları! Edebiyat işçi sınıfının genel davasının bir kısmı haline gelmeli.» Ayrıca, başka bir amaca hizmet eden bir anlayışın savunuculuğunu yapan sanatçıların basacakları çıgıllıkları pek önemsemiyor Lenin. Cümlelerin tamamı şöyle: «Benim edebiyatı bir videda, canlı bir hareketi bir mekanizmaya benzetişim kusurludur. Özgür ideolojik mücadelelenin, eleştiri özgürlüğünün edebî yaratma özgürlüğünün v.b. v.b. alçaltılması, gözden düşürülmesi, 'bürokratlaştırılması' anlamına geliyor diye böyle bir benzetme karşısında çıgıllığı basacak isterik aydınlar bulunacak belki. Bu tür çıgıllıklar özünde burjuva aydınlarının bireyciliğinin yansımasından başka bir şey değildir.»

Bununla, bu temel ilkenin Jdanov'la bir ilgisi olmadığını, bunu savunmanın adının «Jdanovculuk» olamayacağını belirtmek istiyorum. Buna karşı çıkanlar belki de işlerine geldiği için Jdanov dönemi uygulamalarını, Jdanov tipi «sosyalist gerçekçiliği»ndeki önemli yanıtları öne sürerek sağdan bir yaklaşım yapıyorlar. Oysa doğru tavır soruna Marksistçe yaklaşmak, her olguyu bu yöntemle yerli yerine oturtmak olmalı. Stalin'in eleştirisi uzun yıllar nasıl sağ'dan ve anti-komünist içerikli suçlamalar biçiminde, soğuk savaş terminolojisiyle yapıldıysa, Jdanov dönemine yapılan itirazlar da farksız oldu. Sosyalist gerçekçiliği hedef almış bireyci kaynaklar aynı ağız kullanarak sürekli suçladılar. Oysa özlenen şey, Stalin dönemi için yapıldığı gibi Jdanov'un önerdikleri, yaptıkları için de Marksist eleştiri yöntemini kullanmak şimdi. Bunun için de sosyalist düşüncenin dışına çıkmak, temel ilkelere uzaklaşmak değil, tersine o ilkelere bağlı kalarak o düşüncenin ve sanatın ustalarına dönmek gerekiyor. Sosyalist gerçekçilik denince Jdanov'u akla getirmemek, «parti edebiyatı» sözkonusu olduğunda sanatçıların ajanlıkla suçlandıkları, «yaratma özgürlüklerine» karışıldığı, sınırlandığı bir sistemi düşlememek gerekiyor yani.

«Siyasayı» bir silah arkadaşı olarak görebileceksiniz ama bu silah sizin yaratma öz-

gürlüğünüzü sınırlayacak; savaşa gireceksiniz ama ancak gönüllü olarak girebileceksiniz! İlginc bir kafa karışıklığıdır bu, eğer «muga-lâta» sözkonusu değilse. Hem bir ideolojiye inanacaksınız, hem de «gönülsüz» olarak savaşılabileceksiniz! Ve bu ideolojiniz sizin yaratma özgürlüğünüzü sınırlayabilecek! Ama, «siyasayı bir silah arkadaşı olarak **görebilir**» denilirken farkında olmadan dışa vurulan yan bunun tersinin de pekâlâ mümkün olduğudur. Yani isteyen görür, isteyen de görmeyebilir! Bay (C)'nin satırlarının gölgesinde görülen tipik bir mızızlanma aslında. Dördü elbette yaratma özgürlüğü, ama bu «özgürlük» hangi sınıfın yararına bir «yaratma özgürlüğü»? Herkesin hiçbir kısıtlama olmaksızın dilediğini yazmak ve söylemekte özgür olduğunu, üstelik bireysel eğilimlere, düşünce ve hayâl gücüne daha geniş bir yer ayırmak gerektiğini de söylüyor anılan yazısında Lenin. Ama bu bireysel eğilimler, düşünce ve hayal gücü, estetik kurallar, sanatçıdan sanatçıya değişecek farklılıklar işçi sınıfının genel davasının kaynağından çıkış yapacaktır. Eğer sanatçı bu düşünceye içtenlikle inanıyorsa partili olmaktan niye çekinsin? Eğer bu dünya görüşüne içtenlikle inanıyorsa ve sanatı da bu doğrultudaysa hiçbir «zorlama»ya gerek kalmadan gönüllü olarak savaşmaktadır zaten.² Sanatçının yöntemine, bireysel farklılıklara, düşünce ve hayal gücüne daha çok yer ayırmak gerektiği, sanatçıların bu anlamda bir özgürlüklerinin daha baştan kabul edildiği ortada zaten. Ama itirazlar —Sovyet deneyi sözkonusu olursa— iktidarın girişimlerinin, gericiğin tasfiyesinin karşısında olanlara niye «özgürlük» tanınmadığı yolunda olacaksa bu anlamda bir «özgürlük» çırpınıları üzerinde durmak gereksiz olacaktır.³

Bütün bunların yanında, önemsiz gibi görünecek ama kimilerinin niyetlerini olanca çıplaklığıyla ortaya çıkaracak bir soru var. Bu tip itirazlarla gelenlerin önerdikleri nelerdir ve sosyalist gerçekçiliğe alternatif olma iddiasında olan bu kişiler ortaya hangi ürünler koymuşlardır? Sürekli olarak anti-İdanovculuk oynayanların ürünlerinin Marksistçe bir değerlendirmesi de mutlaka yapılmalıdır. Çünkü sadece anti-jdanovcu olmak ideolojik içeriğin ölçütü değil. Sosyalist gerçekçiliğin

önde gelen öyle ustaları var ki bunların Jdanovcu bir tutum içinde oldukları kesinlikle söylenemez. Bir Brecht diyelim; Brecht'in —sosyalist gerçekçiliğin bu önemli teorisyen ve pratisyenin— Jdanovcu olduğunu kim iddia edebilir? Brecht'te sadece bürokratik bir edebiyata karşı çıkmış olduğunu biliyoruz: Sadece çizmeler ölçüye göre yapılır. Ama yine aynı Brecht, bir şiirinde «iki tane gözün varsa senin/binlerce gözü var partinin» diyen bir sanatçı. Kendi saatinden çok «partinin tarih saatine» güvenen bir sanatçı.. Nâzım Hikmet de bizim için daha iyi bilinen bir örnek. «Revizyonistler,» diyor Nâzım Hikmet, «..sosyalist gerçekçilik yöntemini.. karalamak için onun tüm sanata sözüm ona bir sanatsal üniforma 'direktifi verdiği' uydurmasyonuna sarılıyorlar.» Bir de Aragon'u ve o ünlü şiirini akla getirirsek.. Örnekler Mayakovski ya da başkaları da eklenerek çoğaltılabilir ama gereksiz bu. Şunu düşünmek gerekiyor şimdi. Bu kişilerin ortaya koyduklarıyla yıllar yılı anti-İdanovculuğa soyunmuş, bundan başkaca bir meziyetleri olmayan kimilerinin kelimenin en bayağı anlamındaki bireyci ürünleri mi aynı hat üzerinde ele alınacaklar? Yani, sosyalist gerçekçiliğin alternatifleri bunlar mıdır?

Buraya getirmişken sözü, bir paragraflık da olsa bu değinmenin kapsamı dışına çıkıp bir anıştırma yapmak istiyorum. Yukarıdakine benzer bir mantık işleyişi her yerde görülüyor. Örneğin «slogan» tartışmalarından da gözlemlendi bu. Sosyalist gerçekçiliği temsil edecek örneklerden değil, böyle bir sanat yaptığı iddiasında olan iyi niyetli kişilerin, hem de en yetersiz, yanılırlı ürünleri eklektik bir tavırla ele alınır. Seçilen bu ürünler burjuva sanatının sorunsalı içinde yetkin sayılacak sanat eserlerinin karşısına çıkarılır; «Sosyalist gerçekçiliğin ilkel ürünlerine, kısır anlayışına bakın!» Nâzım Hikmet'i değerlendirirken «Makinalaşmak» şiirini temel alarak konuşan Mehmet Kaplan tavrıdır bu. «Solcu» Kaplan'lar ise eğer kasıtsız davranıyorlarsa bu eklektik tavırları üzerinde uzun boylu düşünmelidirler. Yeni «alternatifler» aramanın sürekli olarak sosyalist gerçekçiliğin dışına düştüğü de ortadayken...

Konuya dönerek, sosyalist düşüncenin ve sanatın dışında çözüm aramanın yanlış ol-

duğunu söyleyebiliriz. Sosyalist gerçekçiliğin sorunlarının ancak **kendi** yöntemiyle çözülebileceğini, kültür alanındaki içsel sapmalarına yine kendi sorunsalı içinde çözüm getirmenin mümkün olduğu gerçeğini unutmamak gerekiyor. Sosyalist düşüncenin böyle bir yetkinlikte olduğunu baştan kabul ederek, bu varsayımdan yola çıkarsak anlaşmazlık pek de güçlü bir ihtimal olmaktan çıkıyor. Sosyalist gerçekçiliğin kimi yanlış uygulamalarını, yanlışlarını öne sürerek mızızlanmak, alternatif olarak bireyci, «ideolojisiz ve özgür» bir sanat anlayışını ikâme etmeye çalışmak yanlış bence. Bu herhalde, stalinizmin çıkmazlarını sosyalist düşüncenin çıkmazı, iflâsı olarak kabul etmekle özdeş olacaktır. Stalin, cellat, kasap v.b. gibi ürkütücü sözlerle anılır, komünizm belâsının tipik bir temsilcisi olarak da görülür; Marksist düşüncenin içinde kalarak da eleştirilir. Bunların ikisi farklı şeylerdir. Aynı biçimde Jdanov'un uygulamaları anlatılarak sosyalist gerçekçiliğin ne belâ bir şey olduğu bir güzel «kanıtlanmış» olur. Ama sosyalist gerçekçilik Jdanov demek değildir.

Bugüne kadar yapılagelense ne yazık ki daha çok bu oldu. «Jdanovculuk» diye —üstelik ne olduğu hayli belirsiz, tartışılmamış— bir terim küfür olarak kullanıldı; burjuva sanatını savunanların elinde suçlayıcı bir sıfat, bir silah olarak kaldı. Sorun, sosyalist kültür platformunda, bu platformun içsel bir olgusu, bir **sapması** olarak ele alınmadı pek. Sosyalist gerçekçiliği «dünyayı değiştiren ve yeniden kuran insanların gerçekçiliği» (Gorki) olarak anlıyorsak bu yapılmalıydı oysa.

Brecht'te «çizmeler» örneğinden başka ilginç bir de «yumurta» örneği var. Lukacs ise farklı bir tavır içinde. Lenin'in anılan yazısı üstüne «Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı»nda bir notu var Lukacs'ın. Bu kitabın önsözünde Krupskaya'ya gönderme yapan Lukacs, Lenin'in bu yazısında «güzel sanatlar olarak edebiyatı» kasetmediğini, vurgulanan şeyin «parti literatürü» olduğunu söylüyor. Krupskaya'nın yazısını okuyamadığım için içeriğine ilişkin bir şey söyleyemesem de Lenin'in metni ortadadır. «Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı»nda yer alan çeşitli sorunlar, terim ya da kavramlar Lukacs'a hak vermeyi güçleştiriyor. Yazıda yer alan «edebî yaratma özgürlüğü», «ki-

şisel insiyatif» ya da «bireysel eğilimler» ve «estetik kurallara daha çok yer ayırmak» gibi terim ya da ibareler amaçlanan şeyin **literatür** değil **edebiyat** olduğu tezini güçlendiriyor. Ben bunu şuna bağlıyorum. Bilindiği gibi Brecht'in «sosyalist gerçekçilik» teriminin karşısındadır Lukacs. O, bu terime karşılık «eleştirel gerçekçilik» gibi **evcilleştirilmiş** bir terimi yeğler ve kimilerinin pek hoşnut olduğu bir «geniş cephe» önerir. Kimler yer almaktadır «Barış Hareketi»nin, bu «hümanist başkaldırının» geniş cephesinde? «Marksistler de, burjuva ideolojilerini benimseyenler de, dinsizler de, çeşitli dinlere inananlar da...» Bu tavır bence gündelik politikanın kısa vadeli taktikleriyle kültür-sanat sorunlarına yaklaşmanın, günlük politik mücadele içinde doğruluğu su götürmez kimi taktiklerin sanat alanında da mekanik bir biçimde uygulanmasının sonucu. Sanat olgusu gündelik ölçütlerle değerlendirilmez; daha uzun bir süreci kapsar çünkü. Bu nedenle, politik düzeyde «Halk Cephesi» yürürlükte olduğu için kültür alanında da benzeri ittifaklara girip —Lukacs'ın önerdiği gibi— burjuva ideolojilerini, ya da dinî düşüncelere inananlarla kültür mücadelesi verilmez. Hem pratikte nasıl işleyecektir bu? Diyelim ki anti-faşist bir Halk Cephesi kuruldu. Bunun zorunlu bir asgarî müşterekler programı da olacaktır o halde, Bu durumda görünen o dur ki sosyalist sanatçıların sınıfsal çelişkileri vurgulayamayacaklardır; faşizmin sınıfsal kökeninin esasında burjuva kapitalist sistemin temelinde olduğu gerçeğini «asgarî müşterekler» çerçevesi dışına taşıdığı için söyleyemeyeceklerdir! Bunun yanında başka bir önemli nokta da bu işte «öncülükün kimde olacağı sorundur! Görüldüğü gibi oldukça karışık bir mekanizma bu!..⁴

Kaldığımız yerden devam edelim Lukacs'ın tezine ve dolayısıyla Lenin'in yazısına; yazının bir yerinde şöyle denmiş: «Edebiyat mekanik bir eşitlemeye, tek düzelige, çoğunluğun azınlık üzerindeki egemenliğine pek yakın olmadığına kuşku yoktur. Bu alanda kişisel önceliğe, bireysel eğilimlere, düşünce ve hayal gücüne, biçim ve içeriğe çok daha geniş bir yer ayırmak gerektiği tartışma götürmez bir gerçektir. Ama bütün bunlar bir işçi partisi çalışmalarının içinde, edebiyat ke-

siminin diğer çalışma bölümleriyle mekanik bir biçimde aynı tutulamıyacağını gösterir sadece.» Bu ne biçim bir işçi sınıfı partisidir ki parti literatüründe bireysel eğilimlere, kişisel önceliğe, düşünce ve hayal gücüne çok daha geniş bir yer ayırmak gerektiği tartışma götürmez bir gerçek olarak sunuluyor.

Bu sözlerden hem Lukacs'ın getirdiğinin tersi çıkıyor, beri yandan da bir «parti edebiyatının» ipuçları veriliyor. Jdanov'un sosyalist gerçekçilik yorumunda ise bu ilkelerin uygulanmadığı gibi tersinin büyük bir özenle yapıldığı açıkça ortada. Edebiyat mekanik bir eşitlemeye, tekdüzeliğe indirgenmiş, çoğunluğun azınlık üzerindeki tahakkümü kayıtsız koşulsuz uygulanmıştır; sistemin dışında kalanlar ise gericilikten başlayıp ajanlığa, Sovyet düşmanlığına varan bir suçlamalar zinciri içinde tecrit edilmiştir. Bunlar eleştirilebilir ama bu «ifratı» öne sürerek soruna özünden karşı çıkmak, sosyalist düşüncenin dışında bir dille konuşarak, bu düşüncüyü ithal malı gözden geçirmelerle sulandırmak da önemli bir yanlış. Üstelik daha tehlikeli boyutları olan birçok yeni yanlışla açık kapı bırakmak..

**

Değinme boyunca parti edebiyatından ve sanatçının «bağlanma»sından söz edildi. Değinme boyunca böyle bir bağlanmanın işçi sınıfının partisine olması gerektiği de açığa vuruldu. O halde günümüz Türkiye'sindeki sanatçının bu koşullardaki yeri ne olacaktır? İlk bakışta görülen, Türkiye'deki «işçi sınıfı partileri»nin biraz fazla sayıda olduğudur. Bizde, Türkiye sosyalist hareketinin günümüzdeki ev-

¹ «Siyasayı bir silah arkadaşı» olarak görmek politikayla (gündelik anlamda değil) sanat arasındaki kaçınılmaz olan diyalektik bağı gözardı etmek olmuyor mu? Yanyana duran, alanları farklı iki silah arkadaşı! Oysa «siyasa» yanında durulan silah arkadaşı değil, ne yazılırsa, ne yapılsa yapılsın «kullanılan» silahın kendisidir. Öyle, iddia edildiği gibi arada bir estikçe kullanılan silah değildir siyasa olgusu. Her sanatsal olgu onun ucundan geçerek etkin olur. Ama bu, kimilerinin karşısında çakaralmaz oluverir bazen. Bu mantık sık sık yakıncı; okurun politik uğraşla ilgili kitapları okuduğundan «edebî» ürünlerinse okunmadığından dem vurur

resinde bir «işçi sınıfı partisi»nden değil, işçi sınıfı partilerinden söz ediliyor. Bugün, işçi sınıfının «özörgütü» olduğu iddiasında olan, bunu ya açıkça ya da biraz mahçup bir ifadeyle sürdüren bir dizi parti vardır. Varolan bu durumun dışında sözkonusu partilere karşı bir konumda olan ve alternatif olma iddiasında bulunan değişik «siyaset»ler de tabloya renk katmaktadır. Bu nedenle, «özörgütü» olma payesini hayatın içinde «kazanmamış» varolan partilerin o sınıf adına sanatçılara yol gösterme hakkına sahip olmadıkları da bir varsayım olarak düşünülebilir.

Böyle bir işlevde bulunmayı kendine dert edinmiş sanatçılar ise böyle bir ortamda da «gönüllü» savaşlarını sürdürüyorlar zaten. Daha parti «yokken» andığımız türden bir bağlanmayı sürdüren, ama işçi sınıfı düşüncesine bağlanan, üstelik de yaratma özgürlükleri «sınırlanmayan» pek çok sanatçı gibi. Nâzım Hikmet örneğinde görüldüğü gibi. Bir bölüm sanatçı ise anti-jdanovcu ve «özgür» bir hat üzerinde yaratma özgürlüklerine toz kondurtmadan, bu «özgürlük»lerini gönüllerince kullanarak ilerliyorlar. Marx'ı Lenin'i «entellectüel radyoskopilere» yatırarak, Roger Garaudy ve benzerlerine doğru.

Louis Althusser, Lissenko olayı üstüne o ünlü yazısını, «Lissenko hikâyesi bitti. Lissenkizmin nedenlerinin tarihi devam ediyor» diye bitiriyordu. Bu hesaplama, Jdanov hikâyesinin bittiği, ama onun bitmesinden sonra onu bahane eden başka bir «hikâye»niñ başladığı söylenebilir.

«Bitmiş hikâye hiç bitmeyecek hikâye» mi? ■

durur. Oysa okunan «edebî» ürünler de vardır. Ama bu ürünlerin niteliği ve bu bağın nedenleri üstüne eğilmek işine gelmediği için okuru suçlar durmadan, filanca da okunmazdı diye teselli eder kendini. Okurun «soy» anlamdaki «edebî» ürünlere ilgi göstermesini ister salt; kendisininse «politika» diye bir sorunu yoktur! Şüphesiz bu sorun bir ya da birkaç sanatçının çabasıyla çözülecek gibi değil. Sanat eseri niye okurundan kopmuştur, sanatçı niye özgürlük olarak kala kala kendi «piyasa özgürlüğüyle» başbaşa kalmıştır? Bağın kurulması da elbet uzun bir süreci gerekli kılıyor. Okur ve sanatçının yanlışlardan

kurtulacakları ve nesnel koşulların da uygun hale geldiği bir sürecin sonuna kadar..

² «Partili» sanatçılara garip bir antipati duyuluyor günümüzde. Bir düşünceye içtenlikle inanarak bunu eserine koyan her sanatçı mutlaka güdümlü bir sanat yapmakla suçlanıyor. Bence şu ya da bu ideolojik tezin sözcüğü bir romana sokulup sokulmaması değil, bunun yedirilip yedirilmemesi sorun olabilir ancak. Eğer o terim ya da kavram o romanda yama gibi kalmışsa sorun çıkar ortaya, yoksa niye kaygılanılsın. Bir dönemde «burjuvazi», «proletarya» gibi laflar yadırganlırdı Türkiye'de. Bu dönem «geçildi» ama aynı itirazlar bu kez örneğin «revizyonist» gibi kelimelere karşı yapılıyor. Bu kelimelerle karşılaştığında hemen bağımlı olan yazarın partisinden emir aldığı ya da partisine şirin görünmek için bunu yaptığını iddia etmek çok düşündürücü. İnsanın aklına hemen, bu iddiada bulunan kişinin yazarken kimlerden emir aldığı düşünmek gerekiyor. Tabii ikisi de boş!

³ Ne Yapmalı'daki satırlar geliyor akla hemen.

«Dar siyasi görüşlerle» ortaya çıkıp Marksizmin devrimci özünü «eleştirmek» için «eleştiri özgürlüğü!» Marksist düşüncenin yerine burjuva düşüncesini ikame etme «özgürlüğünden» başka bir şey miydi o ünlü «eleştiri özgürlüğü» sloganı?

⁴ Önümüzdeki dönemde daha da belirgin olarak bu doğrultuda bir kültür teorisinin temellerinin atılarak gündeme getirileceğinin ipuçları var şimdiden. Türkiye'deki uygulayıcıların «ileri kültür» gibi kapsamı belirsiz, ideolojik içeriği boşaltılmış bir sloganı sosyalist gerçekçilik terimine tercih ettikleri zaten ortada. Ne olduğu ve temeli açıklanmamış bir «ilerici edebiyat», «halkçı demokrat sanat» gibi evcilleşmiş terimlerle belki «savaşım» verilebilir ama sosyalist kültür mücadelesi verilmez. Bunun, varılan noktadan çok gerilere bir geri kayış ve politik taktikleri sanat alanına uygulama mekanizminin sonucu olduğu ortada. Barış, hümanist başkaldırı, ileri edebiyat! Asgari netleşme gerçekleşikten sonra nasıl bir tablonun ortaya çıktığını hep birlikte göreceğiz.